

Seljaštvo i agrarno pitanje u oktobarskoj revoluciji (I)

Dr Stipe Šuvar

Napomena uredništva: Naš časopis će u tri nastavka objaviti raspravu dra Stipe Šuvara o seljaštvu i agrarnom pitanju u oktobarskoj socijalističkoj revoluciji. Autor je obradi ove teme prišao s namjerom da uoči njen širi historijski kontekst, u koje spada prethistorija, a donekle i post-historija onog što se neposredno zbivalo u samoj oktobarskoj revoluciji, a odnosi se na ulogu seljaštva i rješavanje agrarnog pitanja. U ovom broju objavljujemo četiri prva dijela rasprave: I Napomena o suvremenom značaju pitanja o položaju i ulozi seljaštva u socijalističkim revolucijama, II Agrarno pitanje u buržoaskim revolucijama i ruske specifičnosti, III Ograničeni razvoj kapitalizma u Rusiji poslije ukidanja kmetstva, IV Idejna borba o rješavanju agrarnog pitanja u ruskoj buržoaskoj revoluciji. U slijedećim brojevima časopisa bit će objavljeni ostali dijelovi rasprave: V Savez radnika i seljaka i agrarno pitanje u revoluciji 1905—1907, VI Ostvarenje radničko-seljačke diktature i seljačkog agrarnog programa u oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, VII Klasna borba u selu u razdoblju sovjetskog ratnog komunizma, VIII Seljaštvo i nova ekonomska politika, IX Pitanja o permanentnoj revoluciji i tzv. prvobitnoj socijalističkoj akumulaciji u svjetlu seljačkog pitanja, X Kolektivizacija sovjetske poljoprivrede, XI Zaključak.

Uredništvo je mišljenja da rasprava dra Šuvara čini vrijedan pokušaj da se razmotre problemi seljaštva i agrara u prvoj socijalističkoj revoluciji, a prostor u časopisu ustupa tim prije što u nas ova tema još nije iole sustavno obrađivana.

I. NAPOMENA O SUVREMENOM ZNAČAJU PITANJA O POLOŽAJU I ULOZI SELJAŠTVA U SOCIJALISTIČKIM REVOLUCIJAMA

Savez radnika i seljaka bio je osnovni uvjet pobjede prve socijalističke revolucije. Ovu činjenicu nitko među marksistima ne osporava. Ona je toliko prihvaćena da se u raspravama o oktobarskoj revoluciji samo konstatira, a rijetko se izlaže i njen konkretan historijski sadržaj. Mislim, međutim, da i pored svih konvencionalnih konstatacija, još nije izvršena kompletna marksistička analiza tzv. seljačkog pitanja, a napose položaja i uloge seljačkih masa, u razvijanju prve, a ni ostalih značajnih socijalističkih revolucija.

Seljačko je pitanje, doduše, u marksizmu postavljeno i u osnovi razjašnjeno već davno, a u potpunijem vidu opravdo u decenijama pred izbijanje oktobarske revolucije. Nastavljajući na više-manje uzgredne misli Marxa i Engelsa o ulozi seljaštva i o odnosu proletarijata i njegove revolucije prema seljaštvu

i seljačkom pitanju, Lenjin je u sklopu svog ukupnog teorijskog rada na pripremanju socijalističke revolucije u Rusiji neumorno razrađivao agrarni program, stvarajući konzistentan sistem pogleda na pitanja koja je tadašnji historijski momenat postavljao. U isto vrijeme je teorijskoj razradi agrarnog programa međunarodnog socijalističkog pokreta, pa posebno i agrarnog programa ruske socijalističke revolucije, pridonio i Kautsky, potaknut pokušajima revizionista da dokažu kako se Marx »prevario« u ocjeni da kapitalističke zakonitosti djeluju i u poljoprivredi. Kasnije, u praksi novih socijalističkih revolucija iskrsavali su određeni novi momenti u povodu kojih su formulirani i određeni novi pristupi (maoizam u Kini, jugoslavenska iskustva, Kuba).

Pa iako se može tvrditi da je marksizam već prije Oktobra pružio odgovore na osnovna i bitna pitanja prisustva seljaštva i seljačkog pitanja u socijalističkoj revoluciji, kao da — gledano iz ugla suvremenosti — ipak postoji insuficijencija marksističkih pristupa i rezultata na ovom polju. U svijetu su u toku brojne društvene revolucije — u formi narodnooslobodilačkih pokreta i borbi — čije početne faze u stvari čine *seljačke revolucije*, ako imamo u vidu kako njihove snage tako i njihove neposredne programe. Marksistička se misao pitanjima seljaštva i agrara u svjetlu razvijanja suvremenih društvenih procesa u svijetu nedovoljno bavi i kao da od vremena Lenjina ne uspijeva formulirati opće, primjerene i za praksu i politiku stimulativne odgovore u novim okolnostima (pri tom puko navođenje krilatica poput one o selidbi revolucije dalje na Istok ili one o jazu između industrijskog sjevera i agrarnog juga na globusu ne pomiču stvar s mrtve tačke).¹

Upravo danas, i više nego možda jučer (kada je krtica revolucija rovala uglavnom po Evropi), pitanja o položaju i ulozi seljaštva u rušenju predsocijalističkih društvenih struktura i izgrađivanju socijalizma nemaju tek doktrinarnan nego prvenstveno praktičan politički značaj.

Šta je sadržaj saveza radnika i seljaka u socijalističkoj revoluciji? Na čemu se savez uspostavlja i održava, odnosno kako se on održava i u izgradnji novog društva uz nužnu supstituciju ciljeva? Da li je savez radnika i seljaka bio suštinski istovjetan u svim dosadašnjim socijalističkim revolucijama, od sovjetske do npr. kubanske? Odgovori na ova i druga moguća pitanja vjerovatno bi pomogli boljem razumijevanju karaktera i tendencija narodnooslobodilačkih pokreta i borbi naše epohe.

U slučaju oktobarske revolucije ne treba tek težiti za vjernom rekonstrukcijom slijeda historijskih zbivanja, da bi se razotkrilo sudjelovanje seljaštva i njegove konkretne društvene interese, budući da su to stvari dobro poznate. Doduše, poznato je i to da su se i sami istaknuti sudionici oktobarske revolucije i rukovodioci boljševičke partije još u toku revolucije, a i poslije, razilazili u ocjenama značajnih pitanja agrarnog programa i uloge seljaštva, što je do danas ostavilo svoje tragove u sveukupnoj praktičnoj politici i teorijskoj orijentaciji socijalističkih pokreta (npr. koncepcija permanentne revolucije). Utoliko postoji potreba da se historijsko iskustvo što ga je prva socijalistička revolucija donijela i u odnosu na ulogu seljaštva i značaj agrarnog pitanja bolje i potpunije analizira s distance naše suvremenosti.

¹ Doduše, i o tome kako se seljaštvo i poljoprivreda »preobražavaju« u socijalizmu marksisti rijetko što novoga kažu, već se zadovoljavaju citiranjem — kada je riječ o ekonomici — profesorskih dokaza što ih je Kautsky iznio u polemici s berštajnovskim revizionizmom na »agrarnom sektoru« ili pak propagandnim preporučivanjem — kada je riječ o politici — sovjetskog modela kolektivizacije poljoprivrede.

U ovoj prigodnoj raspravi ograničit ću se na isticanje tek nekoliko momenata koji mi se čine značajnima u sagledavanju uloge seljačkog pitanja i samog seljaštva u oktobarskoj revoluciji, ne pretendirajući na to da izvodim konsekvence u smislu upravo iznijetih napomena. Ugrađivanje iskustva oktobarske revolucije i u seljačkom pitanju u jedno potpunije sagledavanje uloge seljaštva u epohi socijalističkih revolucija još uvijek ostaje, čini mi se, značajan predmet marksističke analize.

II. AGRARNO PITANJE U BURŽOASKIM REVOLUCIJAMA I RUSKE SPECIFICNOSTI

Seljak je u srednjovjekovnoj Evropi u pravilu bio kmet, a tek ponegdje i slobodni vlasnik svoga zemljišta i slobodni sitni naturalno-robni proizvođač. Razvoj proizvodnih snaga srednjovjekovnog sela i grada ogledao se u potiskivanju dva dominantna oblika rente, što ih je kmet davao klasi feudalnih zemljišnih vlasnika, naturalne i radne rente. Širila se novčana renta koja je na jednoj strani omogućila feudalnoj klasi da lakše zadovoljava svoje sve šire potrošačke potrebe i da najzad i sama neposredno počne investirati u proizvodnju s ciljem robne proizvodnje i kapitalizacije. Na drugoj je strani novčana renta oslobađala kmeta od sistema vanekonomske prinude, rađajući u selu postupnu imovinsko-klasnu diferencijaciju na podlozi robne proizvodnje za sve šire tržište. Kao rezultat raspadanja dominantnih struktura samog feudalnog društva, na sceni se pojavljuje kapitalistička klasa, koja će ubrzo odlučno tražiti političku vlast da bi omogućila cjelokupni društveni razvoj na ekonomskim pretpostavkama vlastite egzistencije. Tzv. prvobitna akumulacija kapitala nije drugo do pauperizacija mase feudalnih podložnika i slobodnih seljaka i obrtnika iz vremena proste robne proizvodnje, kojima kapitalistički razvoj izvlači ispod nogu tlo naturalne egzistencije i stvara iz njih masu najamnih radnika, čiji će višak rada u formi profita prisvajati nova klasa eksploatatora, sada ne više uz upotrebu vanekonomske prinude. Tamo gdje je u Evropi taj razvoj bio najraniji i najbrži odigrale su se i prve veličanstvene buržoaske revolucije (Holandija, Engleska, Francuska). Pred njima se pojavilo **agrarno pitanje** utoliko što je trebalo radikalno rušiti feudalne strukture i odnose da bi se razbila klasa što egzistira na apsolutnoj renti i da bi se stvorilo slobodno kapitalističko tržište. Apsolutnu rentu trebalo je ukinuti da ne bi smanjivala profit. Mlada je buržoazija u svoje političke bitke protiv feudalne klase lako povelala cijeli »treći stalež«, »narod«, jer su se njeni anti-feudalni interesi poklapali s onima u narodnim masama, odnosno kod seljaštva. Lična sloboda sitnog poljoprivrednog proizvođača, uz slobodu da na zemlji koja prelazi u njegovo vlasništvo, slobodno proizvodi i proizvode slobodno prodaje bila je ideal samog tog proizvođača, izmučenog i izgaženog feudalnim jarmom. Klasi koja je preuzimala vladajuću ulogu u društvu više je konveniralo sitno slobodno vlasništvo nego očuvanje veleposjeda kao osnove feudalne strukture. Sitni posjed neće moći biti prepreka kapitalizaciji same poljoprivrede i centralizaciji sredstava u njoj u svrhu njenog podvrgavanja zakonitostima kapitalističke robne proizvodnje. Zemlja će tim putem ionako doći u »najbolje ruke«. Stoga su sve buržoaske revolucije na dnevnom redu imale i agrarno pitanje, kao zadatak ukidanja feudalnih odnosa u poljoprivredi. One su ga rješavale ili potpuno ili djelomično, ovisno o tome da li je

buržoaziji životno smetala sama feudalna klasa ili je ona imala razloga da se ozbiljno plaši »naroda«. Kada se pojavio organizirani revolucionarni pokret radničke klase, kada se radnička klasa iz klase po sebi počela pretvarati u klasu za sebe, buržoazija je u evropskim zemljama ubrzo pokazala sklonost da stupa u kompromise sa do tada vladajućim feudalnim slojevima i da utoliko i agrarno pitanje ne rješava do kraja u svom interesu, nego da više ili manje tolerira ostatke feudalnih odnosa u selu i poljoprivredi.

U Engleskoj, u kojoj je razvoj kapitalizma najranije počeo i tekao u svom najčistijem obliku, sami su se krupni feudi pretvarali u kapitalistička poduzeća. Došlo je do »ograđivanja« zemljišta metodom, o kojima Marx citira uvjerljiva svejdočanstva na stranama »Kapitala«. U procesima prvobitne akumulacije kapitala ovce su jednostavno pojele ljude, tj. mase seljaka su protjerane s feuda da bi se osigurala sirovine tekstilnoj industriji. Slobodni srednjovjekovni seljak, buntovni *yeomery*, bio je također definitivno uništen još polovicom XVIII stoljeća.² Ujedno je stvorena velika rezervna armija rada za gradsku industriju. Zakupnički i najamni odnosi postali su dominantni u poljoprivredi, i tako je i ona mogla ući u čisti kapitalistički razvoj. Istina, engleska buržoazija je svoje čarke s poluburžoaziranom zemljišnom aristokracijom nastavila i u prvim decenijama XIX stoljeća, u predvečerje radničkog čarističkog pokreta i u vrijeme kada je Owen provodio svoje utopijske komunističke eksperimente. Revolucija koja je s Cromwellom počela vrlo krvavo već davno prije toga završila se kao »slavna revolucija«, koja je čuvala sjaj feudalnih tradicija, ali u osnovi prokrcila slobodu kapitalu i on je uređivao bezobzirno i temeljito. *Agrarno pitanje* u osnovi je bilo riješeno, a *seljačko pitanje* nije se ni pojavilo u novoj kapitalističkoj eri jer se u selu umjesto mase sitnovlasničkog seljaštva formirao čisti poljoprivredni proletarijat, čiji se položaj nije ničim bitnim razlikovao od gradskog industrijskog proletarijata.

U Francuskoj je razvoj bio drugačiji, a njegov rezultat je bio da se na ruševinama feudalizma, nakon juriša velike francuske revolucije, pojavio sitni parcelni seljak kao masovni stanovnik sela i po brojnosti sve do našeg stoljeća dominantna društvena klasa buržoaskog društva. U klimaksu revolucije 1789. feudalizam u francuskom selu bio je do temelja uništen agrarnom reformom, a revolucionarno seljaštvo je u iluzornom oduševljenju nastavilo da se opija srećom sitnog proizvođača koji je stekao neokrnjeno i vječno pravo vlasništva nad sitnim zemljišnim posjedima. Kapitalizam je postupno nagrizaو te iluzije, imovinsko-klasna diferencijacija izbacivala je na jednoj strani tanji sloj krupnijeg seljaštva koji je prelazio u kapitalističku klasu, a na drugoj sve brojniji seoski poluproletarijat. Francuska je sve do našeg vremena ostala »seljačka« zemlja dobrim dijelom zahvaljujući politici buržoazije koja je svjesno konzervirala seljačke strukture da bi se lakše obranila od opasnosti »crvenog pijetla« gradskog proletarijata koji je prvi put zakukurijekao upravo u ovoj zemlji, ponavljajući češće svoj opasni revolucionarni pijev. Parcelno seljaštvo, obuzeto strašću sitnog vlasništva, nesposobno da se postavi politički samostalno kao klasa, čineći, prema Marxu, »vreću krumpira«, bilo je ili socijalna baza kontrarevolucije, kao za vladavine Napelona III, ili pasivna seoska masa koja nezainteresirano promatra dramu proleterske revolucije, kao u vrijeme Pariske komune, ili pak amorfnog glasačko tijelo koje već po inerciji uglavnom glasa za desnicu, kao u mirnim razdobljima buržoaskog parlamentarizma i kolonijalne ekspanzije Treće republike.

² Karl Marx, *Kapital*, I, Zagreb, 1948, str. 647.

U Njemačkoj i Austriji buržoaske revolucije 1848, čij sastavni dio čine i ustanci proletarijata po gradovima, donijele su jedino ono što je buržoazija i željela: kompromis s do tada vladajućom feudalnom klasom, polovično razrješavanje feudalnih odnosa, ukidanje dažbina ali ne i svih formi seljačke podložnosti, monarhijama kontrolirani parlamentarizam, osnovne političke slobode. Evropom je već kružio bauk komunizma da bi buržoaska revolucija u ovim zemljama smjela i mogla prijeći ove svoje ograničene okvire.

Iako ne u potpunom vidu, feudalizam je u 1848. poražen u cijeloj Evropi osim u dvije velike zemlje čija je društvena struktura imala u sebi neobično snažne primjese orijentalnog despotizma — Rusiji i Turskoj.

Ruske su carske armade odigrale ulogu gušitelja evropskih revolucionarnih pobuna 1848, ali je unutrašnji razvoj i u ruskoj imperiji već neumitno nametao reformu poluazijatskih feudalnih odnosa i carskog samodržavlja.

Turska je pak već bila neizlječivi bolesnik na Bosporu, zahvaćena narodnooslobodilačkim revolucijama i ustancima balkanskih i drugih potlačenih naroda u svojim granicama. I ovdje se postupno raspadao naturalni oblik zemljišne rente, »jedna od tajni samoodražanja turske države«. ³ Mladoturski prevrat na početku XX stoljeća bit će već zakašnjeli i neodlučni pokušaj da se buržoaska revolucija i ovdje inaugurira; balkanske ratove Lenjin će ocijeniti kao obračune potlačenih naroda s gospodstvom turskog feudalizma, a tek će Ataturk u Turskoj, svedenoj na nacionalne granice, dosljedno provesti buržoasko-demokratsku revoluciju, sada već pod impulsima svjetskog imperijalističkog rata i pobjede socijalističke revolucije u Rusiji.

Polovicom XIX stoljeća jedini pravi bastion feudalizma u Evropi ostala je Rusija. A feudalni je sistem nužno i u njoj došao u krizu. Kapitalizam se razvijao kao svjetski proces, i, kao izraz toga, raspadanje feudalnih društvenih struktura poprimalo je vid lančanog pomicanja obračuna s njime od zapada na istok Evrope i dalje u Aziju, gdje su egzistirale hiljadugodišnje ili višestoljetne tvorevine tzv. azijskog feudalizma: djelomično sama Rusija, zatim Turska, Perzija, Kina, Indija. Ovu posljednju je doduše već bio sasvim podvrgao engleski kapitalizam, izazivajući u njoj slom tradicionalnog jedinstva agrikulture i manifikture, a time i »jedinu *socijalnu* revoluciju za koju je Azija ikada čula«. ⁴ Kolonijalizam kao oblik ekspanzije kapitalističkog sistema iz Evrope na druge kontinente, izražen u razaranju tamošnjih tradicionalnih struktura i porobljavanju tamošnjih naroda, uvođenju sistema kapitalističke eksploatacije u ostala područja svijeta i prisvajanju profita za potrebe evropskih metropola, došao je u puni zamah u drugoj polovici XIX stoljeća. Tradicionalno osvajačka i ekspanzionistička, carska Rusija suočila se s potrebom da bira: ili da i sama bude porobljena ili da i dalje porobljava putem osvajanja u koja bi bio ugrađen kapitalistički odnos. Sistem feudalne eksploatacije, na kojem je počivalo samodržavlje, nije se mogao više održati u svom neokrnjenom vidu. Prijetila je ozbiljna opasnost da se sruši u eksplozivnoj revoluciji masa kmetova. Začeci kapitalističkog privređivanja već su se pokazivali i u gradu i u selu i oni su krčili sebi put, prijeteci samim svojim narastanjem da sruše prepreke što ih je postavljao postojeći feudalni poredak. U toj situaciji, kada je zgrada feudalizma već bila dobrobrano srušena u cijeloj Evropi, u Rusiji dolazi do oktroirane feudalne reforme — do »oslobođenja«

³ Isto, str. 100.

⁴ Karl Marx, *Britanska vladavina u Indiji*, u knjizi K. Marx—F. Engels, *Izabrana djela*, I, Zagreb 1949, str. 305.

kmetova imperatorskim manifestom. Ali u biti feudalizam se sačuvao; feudalna klasa ostala je glavni vlasnik zemlje, zadržali su se neki bitni oblici feudalne ovisnosti, iako je otvoren put jačem razvoju kapitalističke privrede i prerastanju Rusije u specifičnu feudalno-kapitalističku zemlju. Manifest cara samodršca 1861. godine utoliko je značio početak likvidacije feudalizma u Rusiji, ali i akt njegovog konzerviranja i učvršćivanja kao privredno i politički dominantnog sistema. Bit će potrebno duže razdoblje kapitalističkog razvoja, koji se prilagođavao činjenici o daljnjoj predominaciji feudalnih struktura, pa da se i u Rusiji akumuliraju realni preduvjeti *buržoask*e revolucije, čiji bi zadatak bio da do kraja ostvari rušenje feudalizma.

Feudalne su snage u Rusiji bile još prejake 1848. godine, kada je gotovo cijelom ostalom Evropom prohujao val buržoaskodemokratske revolucije, odnosno kapitalističko privređivanje jedva da je bilo u začecima da bi formiralo unutrašnje snage koje bi provele revolucionarni obračun s feudalizmom. Drugim riječima, Rusija polovicom prošlog stoljeća još nije iole ozbiljnije zakoračila u kapitalistički razvoj, da bi se u njoj moglo odigrati više od jedne feudalne reforme, u kojoj su kmetovi po milosti carevoj dobili poluoslobođenje od kmetskog odnosa. Nije bilo pretpostavki da se, kao u Engleskoj, na podlozi snažnog kapitalističkog razvoja feudalno seljaštvo pretvori u poljoprivredni proletarijat ili da se, kao u Francuskoj, na podlozi žestokog obračuna trećeg staleža s apsolutnom monarhijom, kmetovi preobrazu u slobodne parcelne seljake, tu nacionalnu bazu parlamentarne buržoaske republike. Kmetovi su 1861. postali polukmetovi. Time se, doduše, u Rusiji odigrala značajna promjena, značajna utoliko što je ipak otvarala put jednog novog društvenog razvoja. Ali je zadatak oslobođenja seljaštva od feudalizma, što je jedan od nezaobilaznih i prvih zadataka buržoaske revolucije, ostao. Prema tome, na dnevnom je redu ostala i sama *buržoaska* revolucija. Ona će se odigrati u svom prvom, neuspjelom izdanju 1905. godine i ponovo, u drugom izdanju 1917. godine, ali sada ona neće biti dovoljna, jer je u međuvremenu cijelim unutrašnjim i vanjskim razvojem događaja i odnosa na vrata pokucala *socijalistička* revolucija, koja će konačno, pored ostaloga, morati realizirati i *puno oslobođenje seljaštva i poljoprivrede od feudalizma, kao nerealiziranu tačku buržoaskodemokratske revolucije.*

III. OGRANIČENI RAZVOJ KAPITALIZMA U RUSIJI POSILIJE UKIDANJA KMETSTVA

Razvoj u Rusiji poslije 1861. godine krenuo je u osnovi u pravcu kapitalizma, iako se zadržao feudalni politički sistem i dominantan feudalni sektor u poljoprivredi, pa bez nadolazeće političke buržoaske revolucije nije bio moguć nikakav potpun ili potpuniji kapitalistički razvoj.

Selo je postalo poprište kapitalističke diferencijacije, i ujedno teren za kapitalističku ekspanziju, usprkos toga što ni punije kapitalističko ovladavanje selom nije bilo moguće u uvjetima umnogoćemu očuvanih feudalnih odnosa.

Potrebno je ukratko opisati razvoj koji je prethodio revoluciji 1905. godine, da bi se bolje uočilo mjesto seljačkog pitanja kako u toj revoluciji tako i u februarskoj i oktobarskoj revoluciji 1917. godine, kao i da bi se bolje uočila *neminovnost* svih tih revolucija. Bit će dovoljno pridržavati se Lenji-

novog rada *Razvitak kapitalizma u Rusiji*, koji predstavlja primjer majstorske sociološko-ekonomske analize.

U Rusiji se poslije 1861. razvija složenija društvena podjela rada, jače se razvija industrija i počinje se očitovati kapitalističkom načinu proizvodnje imanentno relativno smanjivanje poljoprivrednog odnosno povećanje industrijskog stanovništva. U tom smislu Lenjin, pobijajući poglede narodnjaka, statistički i analitički dokazuje da se u Rusiji javljaju, doduše uz mnoge specifičnosti, svi karakteristični procesi kapitalističke proizvodnje. Pored ostalog, zemlja postaje »stroj za pravljenje novca«. U toku je značajna diferencijacija seljaštva, što je posljedica činjenice da je rusko seljaštvo uvučeno u društvenoekonomske uvjete robne proizvodnje. Seljak ovisi o tržnici čak i u pogledu svoje osobne potrošnje, a pogotovo u pogledu održanja gospodarstva i plaćanja poreza. Među seljaštvom, usprkos preostalim oblicima njegove opće feudalne podređenosti, pokazuju se protivurječnosti što ih rađa robna proizvodnja, a pogotovo kapitalistička konkurencija, borba za privrednu samostalnost, preotimanje zemlje (kupljene i zakupljene), koncentracija proizvodnje u rukama manjine, potiskivanje većine prema poziciji poljoprivrednog proletarijata, eksploatacija pomoću trgovačkog kapitala, najam nadničara. Utoliko, »rusko seljaštvo, udruženo u zemljišne občine, nije antagonist kapitalizmu, nego je, naprotiv, njegova najdublja i najčvršća osnova«. ⁵ Usprkos ustanovama koje koče razvoj kapitalizma, a to su razni oblici feudalne podložnosti, koje je reforma od 1861. ostavila odnosno sankcionirala, elementi kapitalizma pojavljuju se unutar same seoske općine, u kojoj su narodnjaci vidjeli idealni oblik specifičnog ruskog socijalizma. Obrazuju se novi tipovi seoskog stanovništva i javlja se podjela na seljačku buržoaziju, srednje seljaštvo i seoski proletarijat. Diferencijacija seljaštva stvara unutrašnje tržište za kapitalizam:

»Ako imućno seljaštvo drži u svojim rukama oko $\frac{2}{3}$ ukupne poljoprivredne proizvodnje, jasno je da ono mora davati neuporedivo veći dio žita koje dolazi u prodaju, dok neimućno seljaštvo mora da dokupljuje žito, prodajući svoju radnu snagu.« ⁶

Raslojavanje seljaštva stvara međuovisnost novih slojeva, uz suprotnost interesa među njima. Neophodan uvjet za postojanje imućnog seljaštva jest npr. stvaranje kontigenta batraka i nadničara. Seljačka buržoazija je već postala stvarni gospodar sadašnjeg sela, konstatira Lenjin. To je, dakle, njegov nalaz za stanje u ruskom selu krajem XIX stoljeća. U poljoprivrednu proizvodnju ulazi zelenaški i trgovački kapital, no on zadržava, koči diferencijaciju. Takav efekat ima i kuluk (odrada) kao preostatak feudalnog odnosa. Kulučarstvu kao obliku radne rente na bazi feudalne ovisnosti Lenjin posećuje posebnu pažnju da bi na jednoj strani ukazao na potrebu potpunog eliminiranja ovog oblika kao uporišne tačke daljnjeg održanja feudalnih odnosa, a na drugoj da bi pokazao kako se i kroz ovaj oblik ipak probijaju elementi kapitalističkog odnosa. Kulučarska poljoprivreda ima četiri uvjeta: 1) naturalnu privredu, 2) neposredni proizvođač mora biti »nadijeljen« zemljom i sredstvima za proizvodnju (»nadjel« je u okviru seoske općine služio kao neka vrsta feudalne najamnine u naturi), a i osobno privezan za zemlju, 3) osobna ovisnost proizvođača o feudalcu za koga kuluči, 4) nisko i rutinersko stanje tehnike. ⁷ Pa ipak, sistem odrada (kulučarstva) se poslije 1861. postepeno raspadao, i to zbog procesa diferencijacije seljaštva. I krupni seljak

⁵ V. I. Lenjin, *Izabrana dela*, knjiga 2, Beograd 1960, str. 150.

⁶ Isto, str. 69.

⁷ Isto, str. 166—167.

i sitni poluproleter prirodno teže da »iskoče« iz kulučarske obaveze.⁸ Radna snaga u poljoprivredi je sve više postajala prostorno pokretljiva, što može biti samo znak progresa. Upravo pokretljivost sprečava seljake da »obratu mahovinom«, koju je hisotrija na njih isuviše nagomilala. Osnovna crta evolucije poljoprivrede poslije reforme 1861. godine sastoji se, zaključuje Lenjin, u tome da poljoprivreda sve više postaje robna i ulazi u kapitalističke uvjete. To se odnosi kako na spahijski veleposjed, koji se pomalo pretvara u kapitalističko poduzeće tako i na seljačka gospodarstva, opskrbljena nadjelnom zemljom* i opterećena obavezama odrade i raznim drugim ograničenjima, preostalim iz kmetskog uređenja. Ovi procesi u selu postali su osnova razvoja industrije i uopće razvoja kapitalističke privrede u cjelini. S opadanjem naturalnog karaktera poljoprivrede i diferencijacijom seljaštva rasli su i osamostaljivali se oblici sitne kućne radinosti, ona je dobijala slobodne radničke ruke i slobodna novčana sredstva, postajući jedna od osnova izrastanja kapitalističke industrije. Na ovo se nastavlja razvoj kapitalističke manufakture i rada kod kuće kao njene dopune, zatim i širenje krupne mašinske industrije, što sve vodi formiranju i snažnom proširivanju unutrašnjeg tržišta.

Lenjin razvoj u Rusiji prati da bi kroz njega otkrio neminovnost revolucije — buržoaske revolucije, koja bi definitivno uništila feudalnu ljušturu društva i otvorila u svoj širini put kapitalističkom razvoju, stvorila i produčila klasnu suprotstavljenost kapitalističke i radničke klase i tako u perspektivi urodila neminovnošću nove — radničke i socijalističke revolucije. Utoliko on i napominje da analizira ekonomiku Rusije pred revoluciju — buržoaskodemokratsku revoluciju.

Kapitalistički je razvoj tu. On izaziva krupne transformacije u poljoprivredi. Ali on je daleko od toga da je prevladao. Jer onda buržoaskodemokratska revolucija ne bi bila potrebna. Radi se upravo o tome da je kapitalizam slab i da mu treba raščišćavati putove:

»Ništa nije lakomisljenije od običnog narodnjačkog likovanja povodom toga što je u našoj poljoprivredi kapitalizam slab. Utoliko gore ako je on slab jer to samo pokazuje snagu pretkapitalističkih oblika eksploatacije koji su neuporedivo teži za proizvođača.«⁹

Lenjin stoga zaključuje da je »agrarni kapitalizam u Rusiji po svom historijskom značaju krupna progresivna snaga«.¹⁰

Lenjin je ovim svojim djelom dokazao *ekonomsku* zrelost Rusije za buržoasku revoluciju. Druga je stvar da li su se formirali svi **politički** uvjeti za provođenje revolucije. Lenjin se time bavio u svojim drugim radovima, dokazujući da se i ti uvjeti stvaraju, pored ostalog, kroz *politizaciju seljaštva* na pitanjima dosljednog rušenja feudalizma. Istražujući procese i obim prodora kapitalizma u ekonomiku Rusije, Lenjin se ne bavi analizom samih feudalnih struktura i odnosa, koje i dalje daju pečat cjelokupnoj ekonomici i društvenim odnosima zemlje. On ih uzima kao date, kao postojeće i bavi se tek uvjetima njihovog razaranja kroz objektivni tok ekonomskog razvoja, koji je uslijedio nakon reforme 1861. godine.

Opća klasno-socijalna struktura ruskog društva uoči predstojeće revolucije najbolje je možda izražavala dostignuti nivo razvoja, odnosno neophodnost rušenja apsolutne političke vladavine feudalnih snaga i onih društveno-

⁸ Isto, str. 181.

⁹ Isto, str. 188.

¹⁰ Isto, str. 281—282.

* Nadjelna zemlja je zemlja koju je veleposjednik u doba kmetstva dodjeljivao seljačkoj porodici za njeno izdržavanje, a 1861. joj je bio dodijeljen reformom.

ekonomskih struktura — feudalnog veleposjeda i njegovim interesima još uvijek podređene seljačke ekonomije — na kojima se ta vladavina održavala. Devedesetih godina prošlog stoljeća seljačka masa od 97 milijuna duša dijelila se na oko 48,5 milijuna seoskog proleterskog i poluproleterskog stanovništva, oko 29,1 milijuna siromašnih sitnih vlasnika i članova njihovih porodica i oko 19,4 milijuna žitelja na imućnijim seljačkim gospodarstvima. U gradovima, a i na seoskim područjima, živjelo je 13,2 milijuna čistog proleterskog i poluproleterskog stanovništva. A svu ekonomsku i političku vlast držala je neznatna manjina veleposjednika, pripadnika krupne buržoazije i visokih činovnika, koja je s članovima porodica brojila oko 3 milijuna stanovnika. Golema masa seljaštva, rastući gradski proletarijat i slojevi sitne buržoazije nisu imali nikakvih političkih prava i sloboda.

Poljoprivreda je bila daleko najvažnija grana privrede, a gotovo polovina obradivog zemljišnog fonda neposredno je pripadala klasi krupnih feudalno-kapitalističkih posjednika. Seljačka ekonomija bila je još mnogim metodama vanekonomske prinude podređena krupnom feudu. Stoga je seljaštvo stihijno osjećalo silnu želju da obračuna s feudom i u tome je bilo jedinstveno, bez obzira na procese klasno-imovinske diferencijacije, koji su u njegovim redovima već uzeli maha.

Prema tome, uništenje feudalnog veleposjeda, političke diktature klase feudalnih posjednika i s njom srasle šačice najkrupnijih kapitalista, otvaranje puta nesmetanom razvoju kapitalističkih odnosa bili su opći zadaci političke revolucije, kojoj se Rusija kretala u susret i u kojoj bi se seljački rat protiv feudalnih stega isprepleo s radničkim i buržoaskim revolucionarnim istupom za izvojevanje osnovnih demokratskih tekovina.

Revolucija 1905. odigrala se na toj platformi, ali nije donijela konačnu pobjedu nad feudalnim snagama i samodržavljem. Revolucija u februaru 1917. bila je *programski* repriza ove revolucije, ali ni ona nije ostvarila seljačke aspiracije da do kraja uništi feudalno vlasništvo na zemlji. *Tek će oktobarska revolucija predstavljati ispreplitanje socijalističkog društvenog prevrata proletarijata i protiv feudalaca i protiv kapitalista sa seljačkim ratom za zemlju.*

IV. IDEJNA BORBA O RJEŠENJU AGRARNOG PITANJA U RUSKOJ BURŽOASKOJ REVOLUCIJI

Problematika seljaštva i agrara u tri ruske revolucije — 1905, februara 1917. i oktobra 1917 — ne može se dovoljno razumjeti, ako se nemaju u vidu ideološko-politički sporovi koji su se oko agrarnog i seljačkog pitanja u Rusiji prethodno decenijama vodili.

Na agrarno pitanje u stvari je bilo svedeno svako pitanje o razvoju i budućnosti Rusije. Ono je bilo koncentrirani izraz svih ruskih društveno-ekonomskih problema u predrevolucionarnom razdoblju, kao i u jeku samih revolucija.

U osnovi su se sukobljavale tri koncepcije o agrarnom pitanju. Svaka je nudila drugačiji put razvoja Rusije i izražavala poziciju jedne od tri osnovne klase tadašnjeg ruskog društva. *Narodnjačka koncepcija* izražavala je poziciju seljaštva, još politički naivnog i privrženog starim iluzijama sitnog proizvođača; pri tom samo seljaštvo nije, naravno, bilo intelektualni začetnik, nosi-

lac i formulator te koncepcije; nju je formulirala i »unosila u narod« revolucionarna inteligencija druge polovice XIX stoljeća; ta je inteligencija istupala »u ime naroda i za narod«, a seljaštvo, sa stoljećima u sebi nošenim aspiracijama seljačkog rata i antifeudalnog obračuna, bilo je široko socijalno tlo apsorpiranja njenih agitatorskih pothvata. *Marksistička koncepcija* postepeno se razvijala upravo kao oštra i argumentirana kritika narodnjaštva, a počivala je na uočavanju klasnih interesa proletarijata i njegove revolucionarne aspiracije za uspostavljanjem socijalizma. Formulirana u početku od Plehanova, a kasnije uglavnom od Lenjina, marksistička se koncepcija postepeno pretvarala u agrarni program ruske socijaldemokracije, koji će u oktobarskoj revoluciji i s tom revolucijom najzad biti i ostvaren.

Treća, *liberalnokapitalistička koncepcija* jasnije se izrazila tek u jeku revolucije 1905. godine, posluživši zapravo kao idejna podloga buržoasko-veleposjedničke reforme agrarnih odnosa, što će je provoditi Stolipin, nosilac režima postrevolucionarne represije i reakcionarnog poništavanja revolucionarnih tekovina, što su ih radničke i seljačke mase bile izvojevale 1905. godine. Teško je zapravo tvrditi da je to bila određena koncepcija, više se radilo o skupu ideja kako da se agrarno pitanje »riješi« u interesu klasnog kompromisa feudalne i buržoaske klase, u pravcu »pruskog«, a protiv »američkog« puta u poljoprivredi, kako da se provede *feudalno-buržoaska reforma*, a izbjegne *seljačka revolucija*.

U stvari feudalna klasa Rusije još se 1861. godine opredijelila za *svoju* reformu u poljoprivredi kako bi izbjegla *seljačku revoluciju*. Ruska je feudalna klasa imala tada pred sobom njemačko izdanje polovične buržoaske revolucije 1848, poslije kojeg je došlo do ubrzane preobrazbe srednjovjekovnog veleposjeda u junkersko kapitalističko gospodarstvo koje zadržava neke feudalne crte, a istovremeno se razvija u poduzeće za stjecanje kapitalističkog profita.

Još dalje u historiji pred ruskim je feudalizmom stajao primjer urastanja engleskog feuda u kapitalizam.

Do 1905. godine kapitalizam se u poljoprivredi Rusije razvijao na dva načina: prerastanjem krupnih feuda u kapitalistička poljoprivredna poduzeća, ali koja se i dalje koriste svojom feudalnom nadređenošću seljačkom »nadjelnom« posjedu, konzerviranom i sputanom ustanovom seoske općine, te razvojem imovinsko-klasne diferencijacije na kapitalističkim osnovama među seljačkim gospodarstvima usprkos njihove jake sputanosti feudalnim ograničenjima, što ih je reforma 1861. sankcionirala.

U *Razvitku kapitalizma* Lenjin je veću pažnju s pravom posvetio pravcu kojim se razvijao seljački posjed, budući da je upravo razvoj tog posjeda vodio buržoaskodemokratskoj revoluciji. Ali on je analizirao i ovaj drugi uporedni put, put unutrašnje preobrazbe samog veleposjeda u kapitalistički, uz zadržavanje mnogih feudalnih institucija. To nije vodilo buržoaskodemokratskoj revoluciji, isticat će Lenjin tek kasnije, u analizi agrarnih programa revolucije 1905, nego je vodilo kontrarevoluciji, kakva je uslijedila poslije 1905. godine. Upravo u revoluciji 1905. godine vodila se klasna borba oko puta razvoja poljoprivrede, odnosno cjelokupnog društvenog razvoja: feudalna klasa željela je umjereni, njenim interesima prilagođeni razvoj kapitalizma, najbolje uvjete u kojima će se ona sama okoristiti kapitalističkim razvojem a zadržati vlast, uz daljnje držanje mase seljaštva u uvjetima polufeudalne eks-

ploatacije. Buržoazija je išla na kompromis s feudalcima i samodržavljem, ona je željela monarhijsku demokraciju koja će njoj omogućiti zadovoljavanje klasnih interesa, a bojala se da proletarijat i seljaštvo ne uzmu vlast. Stoga su sve frakcije buržoazije bile za »pravedno« rješenje agrarnog pitanja, u kojem »nijedna strana neće biti oštećena«, odnosno putem kojeg bi uz »pravednu naknadu«, u stvari uz težak otkup, dio zemlje feudalaca prešao u ruke seljaka. Veleposjednici su u biti bili na istom stajalištu. I oni su već bili protiv feudalizma u starom izdanju, a i morali su biti kako ih historija brzo ne bi pokopala. Feudalci i buržoazija su se u stvari opredijelili za liberalnokapitalistički put u poljoprivredi, za njen »preobražaj« po uzoru na pruski put, put prerastanja feudalaca u kapitalistu, ali uz zadržavanje starih agrarnih struktura, koje mirišu na srednji vijek. To je bila ona klasna osnova pogleda na agrarno pitanje koje bismo uvjetno mogli nazvati liberalnokapitalističkom koncepcijom.

Ovo će se koncepciji u biti prikloniti i desno krilo ruske socijaldemokracije, menjševici, zagovarajući tzv. municipalizaciju zemlje u uvjetima kada vlast drže krupni posjednici i kapitalisti.

U ruskim idejnim borbama pred kraj prošlog i na početku ovoga stoljeća odražavale su se tada aktuelne struje evropskog mišljenja. U okviru marksizma pojavio se berštajnovski revizionizam, koji je uporno nastojao da »popravi« Marxa i u pitanjima razvoja poljoprivrede u kapitalizmu, stavovima o prednostima krupnog posjeda, ocjenama seljaštva. Izdanci evropskog kate-darskog socijalizma u Rusiji su bili »legalni marksizam«, »ekonomizam« i drugi pravci buržoaske političke ekonomije. Pristalice svih tih idejnih struja će u agrarnom pitanju više-manje zauzeti liberalnokapitalističke pozicije. Bio je to u stvari skup liberalnih ideja o »objektivnom«, »mirnom«, »legalnom« razvoju poljoprivrede u Rusiji putevima koje je već prešla kapitalistička zapadna Evropa. Ova koncepcija, liberalnokapitalistička, je u ruskim uvjetima značila kontrarevolucionarnu poziciju i na njenoj se osnovi feudalno-buržoaski poredak pokušao konsolidirati u godinama pred svjetski imperijalistički rat.

No vratimo se narodnjaštvu. Ono je bilo **živa** koncepcija i u samoj oktobarskoj revoluciji. U svojoj biti reakcionarno i utopističko, narodnjaštvo je ipak bilo izraz revolucionarnog pokreta da se kroz *seljačku revoluciju otvori najdemokratskiji put razvoja Rusije na principima i u okvirima kapitalizma*. Upravo je zbog toga potrebno ukratko izložiti u čemu se ogleda ovaj protivu-rječni dvostruki karakter narodnjaštva.

Narodnjaštvo je bilo specifični ruski oblik »zaostalog učenja o socijalizmu«, jedna od varijanti sitnoburžoaskog socijalizma koji je u Evropi tokom XX stoljeća prethodio modernom socijalističkom pokretu radničke klase ili je nadahnjivao sam taj pokret na njegovim početnim etapama.¹¹ Narodnjaštvo je značilo naprosto koncepciju i pokret koji je išao za uspostavljanjem »seljačkog socijalizma« (»krestjanskij socializm«), a ishodište su mu misli ruskih revolucionarnih intelektualaca Hercena, Černiševskog, Dobroljubova i

¹¹ Definiciju sitnoburžoaskog socijalizma, koja je posve primijenjiva i na kasnije nastalo rusko narodnjaštvo, nalazimo u *Komunističkom manifestu*: »Ali po svome pozitivnom sadržaju, ovaj socijalizam hoće ili da ponovo uspostavi stara sredstva za proizvodnju i promet, a s njime i stare odnose vlasništva i staro društvo, ili hoće da moderna sredstva za proizvodnju i promet nasilno vrati u okvire starih odnosa vlasništva, koje su oni razbili i morali da razbiju. U oba slučaja on je reakcionaran i utopistički u isti mah.

Čehovstvo u industriji i patrijarhalna privreda u selu, to je njegova posljednja riječ.«

drugih o tome da se socijalističko društveno uređenje u Rusiji može ostvariti iz seoske općine, pa se prema tome može zaobići razvoj kapitalizma i proletarizacija narodnih masa. Potrebno je seljačke mase staviti u pokret za neposredno ostvarenje novog, pravednijeg društvenog poretka. Bakunjin, Lavrov, Tkačev bit će nešto kasnije inspiratori različitih narodnjačkih tendencija da se anarhističkim metodama, buđenjem naroda, individualnim terorom postigne seljačko socijalističko društvo. Narodnjačka ideja, čiji je prvobitni korijen nikao na tlu ruske kmetsko-patrijarhalne stvarnosti, kasnije će posvuda, šireći se u raznim modifikacijama i u raznim zemljama, zadržati svoju bitnu crtu *ideologije samoodržavanja socijalne grupe*,¹² u ovom slučaju pretkapitalističkog, tradicionalnog seljaštva, koju objektivni društveni razvoj rastvara. No u ruskim prilikama će sve do same pobjede oktobarske socijalističke revolucije narodnjaštvo zadržati svoju snagu i utjecaj u seljačkim masama, utoliko što je ono, i pored naivnog utopističkog pogleda na budućnost, istodobno značilo revolucionarni program seljačkog obračuna s feudalizmom. Štaviše, jedna od političkih partija, koja je zastupala narodnjački program, doduše znatno modificiran u odnosu na narodnjaštvo u njegovom početnom izvornom vidu, partija (lijevih) socijalista-revolucionera, bit će nosilac i formulator agrarnog programa, koji čini potku historijskog Dekreta o zemlji od 26. oktobra (8. novembra) 1917. godine.

Čovjek budućnosti u Rusiji je mužik — tvrdili su narodnjaci, upirući prstom na seosku zemljišnu općinu, koja je u obliku kakvog joj je podario feudalizam, predstavljala u ruskoj stvarnosti XIX stoljeća tek daleki surogat prvotnog agrarnog kolektivizma zemljišnih zajednica, koje su egzistirale na samodovoljnosti agrikulture i tzv. kućne industrije.¹³ Čovjek budućnosti u Rusiji je radnik — tvrdili su marksisti ne negirajući sav značaj oslobođenja seljaštva od oblika srednjovjekovne podložnosti i od ekonomske eksploatacije, ne samo one što je vrši feudalac nego i one što je vrši kapitalistički poduzetnik u poljoprivredi, a u ovom posljednjem slučaju oslobođenje seljaštva se može postići samo socijalističkom revolucijom.

U toj je razlici sadržana neophodnost sukoba narodnjaštva i marksizma. I jedan i drugi su za to da se seljački pokret ostvari. Narodnjaštvo zagovara iluzorni put, marksizam se bori za stvarno oslobođenje seljaštva buržoaskodemokratskim preobražajem, kao prvom etapom, i socijalističkom revolucijom koja ostvaruje savez radnika i seljaka i njihovo oslobođenje od svake klasne eksploatacije. Razliku je najbolje opisao Lenjin:

»Za narodnjaka seljački pokret upravo i opovrgava marksizam; on baš i jeste pokret u korist neposrednog socijalističkog prevrata; on baš ne priznaje nikakvu buržoasku političku slobodu; on baš polazi od sitnog a ne krupnog gazdinstva. Jednom riječju, za narodnjaka seljački pokret i jeste pravi, istinski socijalistički i neposredno socijalistički pokret. Narodnjačka vjera u seljačku obščinu i narodnjački anarhizam potpuno objašnjavaju neizbježnost takvih zaključaka.

Za marksista seljački pokret nije upravo socijalistički, već je demokratski pokret. On je i u Rusiji, kao što je bivalo i u drugim zemljama, nužan suputnik demokratske revolucije, buržoaske po svojoj društveno-ekonomskoj sadržini. On nije nimalo upravljen protiv osnova buržoaskog poretka, protiv robne privrede, protiv kapitala. Naprotiv, on je upravljen protiv starih, feudalnih, pretkapitalističkih odnosa na selu i protiv spahijskog veleposjeda, kao glavnog oslonca svih ostataka feudalizma. Zato potpuna pobjeda ovog seljačkog pokreta neće odstraniti

¹² Mijo Mirković, *Seljaci u kapitalizmu*, Zagreb 1952, str. 83.

¹³ Za razumijevanje prirode agrarnog prakomunizma seoskih općina i njihove pripadnosti počecima klasne historije društva vrlo je instruktivna Marxova studija *Epohe ekonomske formacije društva*, naše izdanje: Kultura, Beograd, 1960.

kapitalizam, nego će, naprotiv, stvoriti širu osnovu za njegov razvitak, ubrzat će i pojačat će čisto kapitalistički razvitak. Potpuna pobjeda seljačkog ustanka može da stvori oslonac demokratskoj buržoaskoj republici, u kojoj će se prvi put u svojoj čistoći i razviti borba proletarijata protiv buržoazije.«¹⁴

Lenjin je ovo pisao već u jeku prve ruske revolucije 1905. godine. Bit sukoba između marksista i narodnjaka ostala je sve do 1917. godine na snazi i u teorijskom i praktičnom pogledu. Marksizam je dokazivao da »socijalizacija« zemlje za koju su se zalagali socijalisti-revolucionari bez pobjede socijalizma ne donosi ništa, osim likvidacije ostataka feudalizma i ubrzanja klasno-imovinske diferencijacije seljaštva na kapitalističkim osnovama. Narodnjaci su naprotiv vidjeli u socijalizaciji zemlje socijalizam i zaobilaznje kapitalizma.

Suštinu narodnjačkih teorija činili su »radni princip« i »jednakost«, odnosno shvaćanje da vlasnici zemlje treba da budu samo oni koji je obrađuju i da među takvim vlasnicima vlada jednakost u količini zemlje. U tom smislu narodnjački je pokret isticao zahtjev za nacionalizacijom zemlje i njenom preraspodjelom u korist seljaštva.

Protiv takvog programa, dodaje Lenjin, marksisti nemaju ništa utoliko što on, usprkos narodnjačkim iluzijama, »gura naprijed« u kapitalističkom pravcu, a time i u susret konačnom obračunu radničke klase sa samim kapitalizmom. Uporno vodeći idejnu borbu protiv narodnjaštva, marksizam ne odbacuje ono u njegovu programu što objektivno pledira za raščišćavanje puta kapitalističkom razvoju.

»Greška svih narodnjaka sastoji se u tome što oni, ograničavajući se na uski horizont sitnog posjednika, ne vide buržoaski karakter onih društvenih odnosa u koje stupa seljak izlazeći iz okova feudalizma. „Radni princip“ *sitnoburžoaske zemljoradnje* i „jednakost“, kao parolu za ukidanje *feudalnih latifundijskih* zemljoradnje i „jednakost“, kao parolu za ukidanje *feudalnih latifundijskih* zemljoradnje, oni pretvaraju u nešto apsolutno, samo sebi dovoljno, nešto što označava poseban, ne buržoaski poredak.«¹⁵

Provođenje narodnjačkog programa doista bi dovelo do neuporedivo veće »jednakosti« zemljišnog posjeda među seljaštvom i do raspodjele zemlje koja bi mnogo više odgovarala »radnom principu«. U seljačkoj zemlji, čiji se kapitalistički razvitak oslobađa kmetstva, ukidanje feudalnih latifundijskih zemljoradnje donosi veću »jednakost« zemljišnog posjeda. Ali narodnjačka je iluzija da je ta »jednakost« moguća usprkos činjenici o već odmakloj imovinsko-klasnoj diferencijaciji seljaštva i da se ona može uopće održati i stabilizirati. Jer:

»Ukidajući feudalne latifundije, kapitalizam počinje od ujednačenijeg zemljo-posjeda, stvarajući od **njega** novu krupnu zemljoradnju, — stvarajući je na bazi najamnog rada, mašina i visoke agrikulturne tehnike, a ne na bazi odrade i podložnosti.«¹⁶

Međutim, sve to ne znači da narodnjaštvo ne sadrži u sebi revolucionarni demokratski sadržaj u onoj dimenziji u kojoj ostvarenje njegovih koncepcija donosi rušenje postojeće feudalne strukture u oblasti poljoprivrede. Stoga Lenjin s pravom kritizira one marksiste koji ovu dimenziju previđaju:

»Greška nekih marksista je u tome što oni, kritizirajući *teoriju narodnjaka*, gube iz vida njenu historijski realnu i historijski zakonitu *sadržinu u borbi protiv feudalizma*. Kritiziraju, i opravdano kritiziraju, „radni princip“ i „jednakost“ kao

¹⁴ V. I. Lenjin, *Sitnoburžoaski i proleterski socijalizam, Izabrana dela*, Kultura, Beograd 1960, knjiga 5, str. 170.

¹⁵ V. I. Lenjin, *Agrarni program socijaldemokracije u prvoj ruskoj revoluciji 1905—1907, Izabrana dela*, knjiga 6, str. 205.

¹⁶ Isto.

zaostali, reakcionarni sitnoburžoaski *socijalizam*, a zaboravljaju da te teorije izražavaju napredni, revolucionarni sitnoburžoaski *demokratizam*, da te teorije služe kao simbol najodlučnije borbe protiv stare feudalne Rusije... Realna sadržina onog prevrata koji narodnjaku izgleda „socijalizacijom” sastojat će se od najdosljednijeg raščišćavanja puta za kapitalizam, od najodlučnijeg iskorištenja feudalizma. Shema koju sam naprijed naveo pokazuje upravo maksimum u iskorištenju feudalizma i maksimum „jednakosti” koja se pri tom može postići.* Narodnjak uobažava da ta jednakost ukida buržoaznost, dok ona u stvari izražava težnje najradikalnije buržoazije. A sve što je u toj jednakosti preko toga — jeste ideološki *dim*, iluzija sitnog buržuja.¹⁷

Sam seljački pokret u revoluciji 1905, a i kasnije, vršio je praktičnu ispravku teorijski neodrživih konstrukcija narodnjaka-intelektualaca. Narodnjaci XIX stoljeća uporno su propagirali seosku općinu, koja je u mnogočemu i sama bila uporište feudalizma i izraz predindustrijske patrijarhalnosti poljoprivrede, kao idealni obrazac socijalističkog razvitka.¹⁸ U revoluciji 1905. i poslije seljački pokret uopće nije isticao ideal općine. Štaviše, one se nije htio otarasiti. Seljačke su mase spontano formulirale zahtjev za *nacionalizacijom zemlje*, rukovodeći se svojim prirobnim geslom da je zemlja »božja i ničija«, ne sanjajući o obnovi i učvršćenju seoske općine nego težeći razvlašćenju veleposjednika i oslobođenju *vlastite* proizvodne inicijative i *vlastitog* gospodarstva od svih spona feudalnog porijekla. Utoliko su te mase izražavale i svoju privrženost narodnjačkim idejama o ostvarivanju »radnog principa« i »jednakosti« u odnosu na zemlju i o socijalizaciji. U biti one su težile za dosljednom »crnom preraspodjelom« (čornij peredel) zemlje, za dosljednom likvidacijom svih oblika i odnosa feudalizma u poljoprivredi. Narodnjaštvo je bilo izraz potrebe za seljačkom revolucijom u tom smislu i zato je i ono, i pored svega, ostalo njeno karakteristično idejno ruho sve dok njen osnovni program nije bio ostvaren u — oktobarskoj revoluciji.

Narodnjačka i marksistička koncepcija će se u svoj težini sukobiti u praktičnoj idejnoj borbi tek u toku oktobarske revolucije, kada su politički reprezentanti narodnjaštva, socijalisti-revolucioneri, misleći da je Dekretom o zemlji 8. novembra 1917, koji je, kao što smo već istakli, u stvari sadržavao narodnjački program nacionalizacije zemlje, postignuo sve, te su nakon pobjede Oktobra ustali u obranu nepostojeće klasne homogenosti seljaštva, suprostavili se otvorenom razvoju klasne borbe između seoske sirotinje i krupnog seljaštva (uz neutralizaciju srednjaka), što je bila nužna orijentacija oktobarske revolucije kao pobjedonosne socijalističke revolucije. Drugim riječima, u toku socijalističke revolucije narodnjaštvo je izgubilo obrazinu pokreta koji reprezentira seljaštvo *kao takvo* i pokazalo lice zastupnika seljačke buržoazije, u šta se ono moralo pretvoriti već po logici razvoja seljaštva u predrevolucionarnom razdoblju, kao i u vremenu triju revolucija od 1905. do 1917. godine.

* Riječ je o Lenjinovom proračunu u slučaju oduzimanja sve zemlje feudalnih latifundija i njenoj podjeli siromašnim seljacima na principu »potrebne« ili »radne« norme.

¹⁷ Isto, str. 205—206.

¹⁸ Kao što je poznato, sintezu »starog« narodnjaštva dao je Čajanov u čuvenom djelu *Organizacija krestjanskog hojajstva*, Moskva 1925. Narodnjaci su do 1890, kada je njihova serija zabranjena, proizveli oko 4.000 knjiga, u kojima je u stvari seoska općina figurirala kao idealni model socijalizma. Vidjeti: A. V. Chayanov, *The Theory of Peasant Economy*, edition of The American Economic Association, R. D. Irwin, Homewood, Illinois, 1966.

Summary

THE PEASANTRY AND AGRARIAN QUESTION IN THE OCTOBRE REVOLUTION

The alliance of workers and peasants was an essential condition for the victory of the October Revolution, the first successful socialist revolution in the world. Although Lenin gave sufficient theoretical explanation for the necessity of the participation of peasants in the October Revolution, contemporary Marxists are faced with the task of continuing to study closely the experiences of the October Revolution and other socialist revolutions when dealing with the agrarian and peasant questions.

This task has acquired additional urgency through the fact that a detailed analysis of the participation of peasants in socialist revolutions — ranging from the October Revolution, the Chinese and the Yugoslav revolutions to the Cuban and other revolutions — can promote a better understanding of the nature and trends of national liberation movements and struggles of the present era whose initial stages as a rule bear the features of peasant revolutions (in respect of the forces and immediate programmes involved).

The author tries to make a modest contribution to the study of the agrarian question and the role of the peasantry in the October Revolution by discussing briefly certain characteristics of the history of the agrarian question in Russia and Europe during the period before the Revolution.

The first few parts of the author's longer paper are published in this number of the periodical. In a few next numbers there will be published the other parts. In this number published article, the author discusses the agrarian problems in bourgeois revolutions in Europe through the 19th century, results of the restricted development of capitalism in Russia after 1861 and theoretical conflicts in solutions of the agrarian question in the Russian bourgeois revolution.

The two Russian bourgeois democratic revolutions which preceded the socialist October Revolution did not settle the agrarian question because of the treachery of the bourgeoisie. The bourgeoisie entered into alliance with the feudal class fearing lest the proletariat should seize power. As a result these revolutions did not resolve the agrarian question even to which it was solved by the bourgeois revolutions in Europe in the 19th century and even before.

What marked the situation in Russia in particular was the fact that the agrarian programme aroused clashes and ideological disputes between the Marxist conception, the Populist conception and the conception of liberal capitalism. The author briefly discusses the essence of these disputes.

The author analysis particularly theoretical basis and practical consequences of the populism conception.

Резюме

КРЕСТЬЯНСТВО И АГРАРНЫЙ ВОПРОС В ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Союз рабочих и крестьян оказался основным условием для победы Октябрьской революции, первой успешной социалистической революции. Хотя Ленин достаточно, в теоретическом смысле, пояснил закономерность участия крестьянства в Октябрьской революции, перед современными марксистами находится сложная задача и дальше изучать опыты Октябрьской и других социалистических революций в решении аграрного и крестьянского вопроса.

Эта задача является еще более текущей, так как всесторонний анализ участия крестьянства в социалистических революциях, начиная с Октябрьской, через китайскую и югославскую до на пример — кубанской и других, может способствовать более правильному понятию характера и стремления народно-освободительное движения и борьбы нашего времени, имеющие в порядке вещей в их начальных фазах черты крестьянских революций (если принять во внимание их силы и их непосредственные программы).

Автор пытается оказать свое скромное приложение изучению роли крестьянства и крестьянского вопроса в Октябрьской революции и вкратце разрабаты-

вают некоторые характеристики развития аграрного вопроса в России и Европе в дореволюционном периоде.

В этом номере объявлены части длинного обсуждения автора. В следующих двух номерах будут объявлены остальные части. В тексте этого номера, автор обсуждает аграрные проблемы в буржуазных революциях в Европе в течение 19. столетия, затем результаты ограниченного развития капитализма в России после 1861. года и идейные расхождения по поводу решения аграрного вопроса в русской буржуазной революции.

Две буржуазно-демократические революции в России, претворяющие Октябрьской социалистической революции не смогли решить аграрный вопрос из-за предательства буржуазии. Буржуазия восстановила союз с феодальным классом, испугавшись что пролетариат приобретет власть. Поэтому эти революции не решили аграрный вопрос ни в той мере в которой это оказали буржуазные революции в Европе в 19. столетии и еще раньше. Особенно характерным для обстоятельств в России явилась аграрная программа из-за которой сталкивались и велись идеологические борьбы — марксистских, народнических и взглядов либерального капитализма. Автор вкратце приводит суть этих расхождений в мнениях.

Автор отдельно обсуждает теоретические основы и практические последствия концепций народников.